

Odabrane Kasiodorove poslanice o ženama

Preveo: Hrvoje Gračanin

Odsjek za povijest, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Pred čitateljem je nekoliko odabranih poslanica Flavija Magna Aurelija Kasiodora Senatora (oko 485 – oko 580) iz zbirke *Različite poslanice (Variae epistulae)* koja je nastala na temelju raznovrsnih spisa što ih je sastavio djelujući u službi ostrogotskih kraljeva u Italiji. Nakon prethodnoga užega probira koji je donio četiri poslanice posvećene Dalmaciji i Panoniji, ovdje su zajednički nazivnik žene, čiji je spomen postavljen u različite kontekste (Bjornlie 2014: 141–142).

Prve tri poslanice (2.10, 2.11 i 4.40) bave se slučajem navođenja plemenite gospođe Agapite da napusti kućanstvo svojega muža, što se u kasnorimskom pravu kvalificiralo kao otmica (*raptio*), pri čemu izvori pokazuju kako je pobuda za takvo djelo često bila namjera da se od ženine obitelji iznudi imovina, upravo kao što je na stvari i ovdje. U sljedećim dvjema poslanicama (4.12 i 4.46) glavni su akteri galorimski aristokrati, a povod je financijske naravi – tužba ugledne senatorice Arkotamije protiv nekadašnje snahe Eterije da je vlastitog sina, kojeg je imala s prvim suprugom, novčano zakinula novim brakom. Potom slijedi poslanica (4.37) u kojoj se plemenita gotska gospođa Teodagunda poziva da valjano i trajno razriješi spor između dvoje svojih zakupnika. Nakon nje dolazi poslanica (5.24) kojom se nalaže dalmatinskom namjesniku da utvrdi je li mjesna posjednica Ivana umrla bez oporuke i zakonitih nasljednika kako bi pokojničina imovina, koju su u međuvremenu bili prisvojili po svoj prilici njezini susjedi, prema zakonu pripala kraljevskoj riznici. Daljnje dvije poslanice (5.32 i 5.33) zahvaćaju u obiteljsku dramu koja je uključivala dva gotska vojnika i njihove rimske supruge, Prokulu i Reginu. Iza napada jedne supruge na drugu, koji je nesumnjivo prouzročila ljubomora, stajala je okolnost što se muž prve oženio potonjom u očekivanju da je njezin zakoniti suprug poginuo na vojnom pohodu. Budući da je on bio živ, i ovo je u pravnom smislu bila *raptio*. Posljednja je poslanica (11.1) pohvalni govor koji je Kasiodor sastavio u povodu svojega nastupa u službu prefekta pretorija Italije. U njemu osobito veliča ostrogotsku kraljicu Amalavintu koju kao vladaricu i regenticu suprotstavlja u antitetičkoj sinkrizi zapadnorimskoj carici Gali Placidiji.

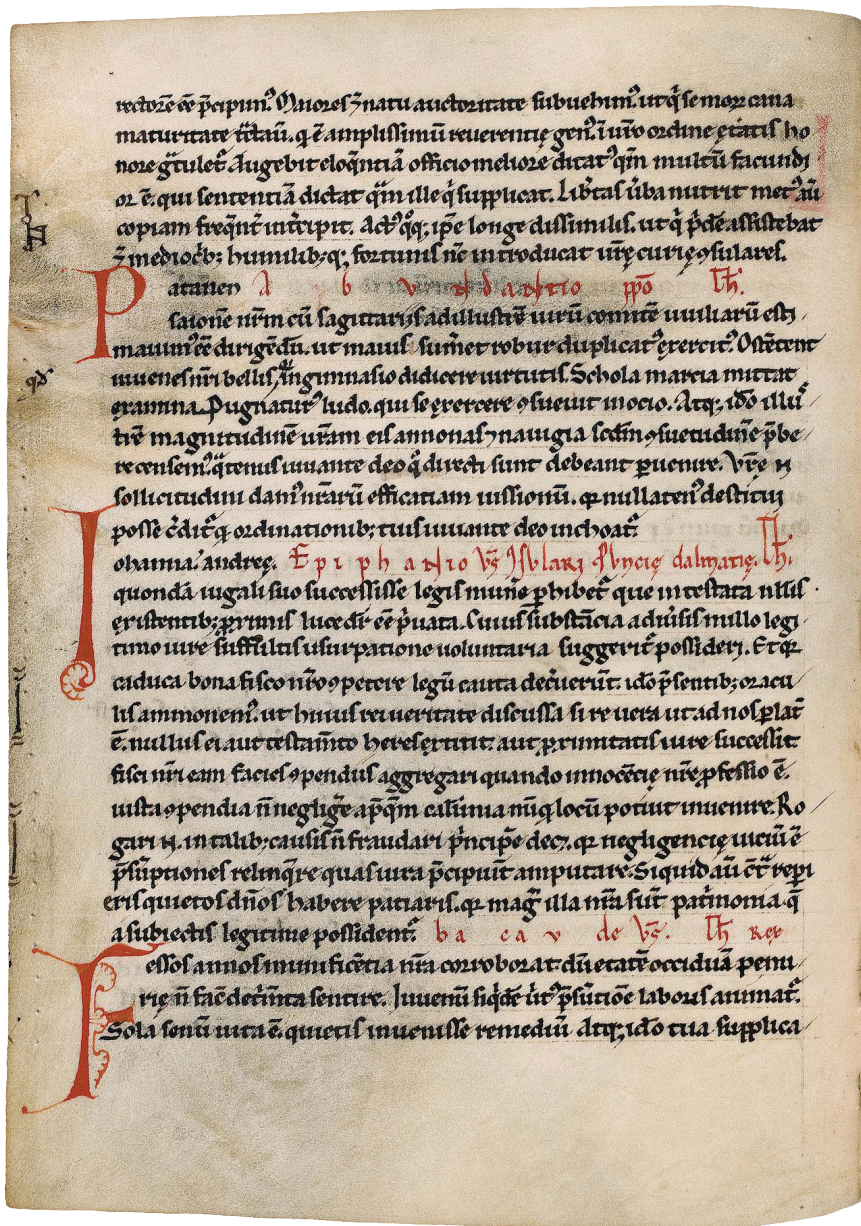
Slika o ženama koja izvire iz odabranih poslanica iz današnje se perspektive doima stereotipno i prožeto predrasudama. S jedne strane, žene su prikazane kao slabe, nestalne i povodljive zbog čega se poslije kaju nakon što su lakomisleno zapale u nevolju (2.11), pripradne vlastitoj djeci oduzeti ono što im po pravu pripada u korist novog muža (4.12), sposobne za divljačko nasilje koje svojom drskošću izaziva ču-

đenje (5.32), toliko bestidno željne stupiti u novi brak da srljaju u preljubnički odnos (5.33). S druge strane, one štite svoju obitelj i njezine interese (4.12), a mogu biti i izvanredne vladarice (11.1). Na primjeru poslanica vidljiva je njihova puna pravna sposobnost jer se upuštaju u kupoprodajne poslove (2.10, 4.40), podižu tužbe (4.12), imaju podložnike (4.37) i posjednice su (5.24). Napokon, ako i naginju tome da suzama i jadanjem postignu naklonost ne bi li ostvarile željeno (4.12), takvo što nije strano ni muškarcima (4.46).

Izvorni tekstovi donose se prema dva referentna izdanja:

Cassiodori Senatoris Variarum. Izd. Theodorus Mommsen. *Monumenta Germaniae Historica. Auctores Antiquissimi* 12. Berlin: Weidmann, 1894, 1–385.

Cassiodori Variarum libri XII. U: *Magni Aurelii Cassiodori Senatoris Opera* I. Izd. Åke J. Fridh. *Corpus Christianorum. Series Latina* 96. Turnhout: Brepols, 1973, 1–499.

Stranica iz kodeksa Pal. lat. 273, Biblioteca Apostolica Vaticana, koji potječe iz 12. stoljeća, a nekoć se možda nalazio u knjižnici samostana u Lorschu. Između ostalog, kodeks sadržava Kasiodorove *Variae* (prvih sedam knjiga, s time da je sedma knjiga necjelovita). Slika prikazuje pergamentu (68v) na kojoj je ispisana poslanica upućena Epifaniju, konzularu pokrajine Dalmacije (5.24).

Izvor: https://bibliotheca-laureshamensis-digital.de/bav/bav_pal_lat_273/0140/image

2.10

(Mommsen 1894, 51; Fridh 1973, 62)

SPECIOSO VIRO DEVOTO COMITIACO THEODERICUS REX.

[1] Propositum regale est gravatis per iniuriam subvenire, ut coercitio pravi iustitiam faciat plus amari. Nec dissimulari potest salva communione qua vivitur, ut sollicitatores publicos habeat genialis tori reverenda societas et illud humani generis procreabile sacramentum scelerata temeritate profanetur. [2] Agapitae igitur spectabilis feminae supplicatione commoti, quae ab universis temptatum asserit suum secretum, ut etiam promitterent de nece mariti, a quo iuste potius merentur extinguui, praesenti iussione decernimus, ut a tempore,¹ quo iugalem copulam animo vitiata dereliquit, omni contractu, qui levitatis errore firmus esse non potest, legum ratione cassato, quicquid a retentatoribus constiterit possideri, sine ulla facies dilatione restitui, nec scelerati ad irrisionem iustitiae fraudum suarum valeant compendia vindicare. Nimis enim absurdum est ut, quos poena meruit consumere, etiam lucra sibi valeant vindicare.

¹ *sine comma*: Fridh.

KRALJ TEODERIK ODANOM MUŽU² KOMITIJAKU³ SPECIOZU.

[1] Kraljevska je nakana priteći u pomoć onima koje je pritisnula nepravda kako bi kažnjavanje loših učinilo da pravda bude više ljubljena. Niti se, ako je zajednica zdrava, može prikriti kako se živi, pa da časno jedinstvo bračne postelje treba trpjeti javne zavodnike,⁴ te se otajstvo namijenjeno stvaranju ljudskoga roda oskrvrnjuje svetogrdnom nerazboritošću. [2] Potaknuti, dakle, molbom uzorite žene⁵ Agapite, koja tvrdi da su njezinu samoću svi spopadali tako da su čak prijetili da će joj ubiti muža, od kojega s pravom prije zaslužuju biti ubijeni, ovom ovdje zapovijedi određujemo da učiniš da se bez ikakva otezanja vrati što god da se utvrdi da prisvajatelji posjeduju od vremena kad je zavedena srca napustila supružničku svezu, nakon što se uredbom zakonâ poništi svaki ugovor koji ne može vrijediti zbog greške lakovjernosti, pa da zlikovci ne bi na porugu pravdi mogli svojatati dobitak od svojih prijevara. Jer, isuviše je nesmisleno da oni koji zaslužuju biti satrveni kaznom, mogu čak svojatati i dobit.

² Naslovom odani muž (*vir devotus*) u Kasiodorovim se *Različitim poslanicama* oslovljavaju komitijaci, a prije se u kasnom Rimskom Carstvu koristio za državne opunomoćenike (*agentes in rebus*) (Maier 2005: 186).

³ Služba komitijaka (*comitiacus*) pojavljuje se, čini se, prvi put u reskriptu iz 394. godine sadržanom u *Teodozijevu zakoniku*, a riječ je bila o službeniku iz ureda prefekta pretorija, najvišega civilnoga dužnosnika. U Kasiodorovo doba komitijaci su viši kraljevski službenici koji su djelovali u pokrajinama. Zacijelo ih se može izjednačiti s gore spomenutim državnim opunomoćenicima koji su obavljali raznovrsne dužnosti, ali nisu kao oni više bili podređeni načelniku dvorskih službi (*magister officiorum*) nego izravno kralju (Barnwell 1992: 144–145).

⁴ Profesionalni zavodnici. Jedan je takav naveo Agapitu da napusti muževo kućanstvo.

⁵ Uzorita žena (*spectabilis femina*) ženska je inačica naslova namijenjena višoj senatorskoj aristokraciji.

2.11

(Mommsen 1894, 51–52; Fridh 1973, 63)

PROBINO V. I. PATRICIO THEODERICUS REX.

[1] Inter cetera humani generis pondera coniugalis affectus curam sibi praecipuam vindicavit: non inmerito, quia in honore esse meretur, unde reparatio posteritatis adquiritur. Omne facinus auctores solos insequitur: error matris transit ad filios et novo infelicitatis eventu fit dedecus proprium scelus alienum. Ideo enim iura vel divina vel publica nexum coniugii tanta cautela praecipiunt custodiri, ut crimen sit magnum conscientiae alienos affectus in reverentiam non habere. [2] Basilius siquidem vir spectabilis datis precibus intimavit Agapitam coniugem suam de propriis penatibus a quibusdam vitio sollicitationis abductam, dum sexus ille femineus ad mutabilitatis vitia patet: quod etiam oblata nobis supra memoratae coniugis suae petitione firmavit: adiciens eam, cum in sacrosanctae ecclesiae saepta refugisset, ignorante marito magnitudini tuae casam Arcinatinam ratione postposita contulisse. Unde nunc resipiens deplorat ingestam sibimet gravissimam nuditatem, factum suum ipsa condemnans, quippe ut pauper diviti, casto lubrica, prudenti viro donaret insipiens. [3] Nunc abicite lucra, quae honesta non videtur commendare persona,⁶ quia illud vos potius decet acquirere, quod et famam vestram possit augere. Hinc etiam prius praecepta dederamus et nunc iterata iussione repetimus, ut supra scriptam rem sine aliqua dubitatione reddatis. Alienatio enim rerum solidum desiderat habere iudicium, et certe in his versata rebus, firmum docetur perdidisse consilium. Quid enim facere potuit probum, quae nullis culpis extantibus reliquit maritum?

⁶ quae honestam non videntur c. personam: Mommsen.

KRALJ TEODERIK SVIJETLOM MUŽU PATRICIJU PROBINU.⁷

[1] Među inim postojanostima ljudskoga roda bračna je odanost sebi prisvojila izvanrednu brigu – zasluženno, jer zavređuje biti na cijeni ono odakle proistječe obnova podmlatka. Svaki zločin prati same začetnike – majčina greška prelazi na djecu i novim obratom zle sreće vlastita sramota postaje tuđi zločin. Stoga, naime, i božanski i državni zakoni naređuju da se bračna veza čuva takvom pažnjom te bi bio velik prijestup savjesti ne poštovati tuđe osjećaje. [2] Zaista, uzoriti je muž⁸ Bazilije u predanoj molbi iznio da su njegovu suprugu Agapitu neki opačinom zavodjenja oteli iz vlastita doma, kako je već ženski spol izložen manama nepostojanosti – ovo je potkrijepio i zahtjevom koji nam je podnijela njegova gore spomenuta supruga. Nadođao je da je ona, pošto se bila sklonila među zidove svete crkve,⁹ bez muževa znanja, kao da nema razuma, na Tvoju Veličajnost¹⁰ prenijela imanje Arcinatinu.¹¹ Otuda, dok sad dolazi k pameti, oplakuje pretegotno uboštvo koje je samoj sebi nametnula, osuđujući svoj čin jer je odista kao siromah darivala bogataša,¹² kao nećedna čestitoga i nerazborita pametnoga muža. [3] Odreknite se sada dobiti koju, vidljivo je, nije predala časna osoba, jer vama prije dolikuje steći ono što vaš ugled može i uvećati. Zato smo i prije bili dali naloge i sada ih ponavljamo opetovanom zapovijedi da vratite gore naznačenu imovinu bez ikakva oklijevanja. Naime, otuđenje imovine iziskuje posjedovanje čvrste prosudbe, a pouzdano se pokazuje da je ona koju su u ovim stvarima usmjeravali, proigrala valjan savjet. Jer što može pošteno učiniti ona koja je ostavila muža, a da krivnje nije bilo?

⁷ Riječ je o (Flaviju Rufiju Petroniju) Probinu, konzulu 489. godine (Martindale 1980: 909–910, s. v. *Probinus* 2). Već sami naslovi koji stoje uz njegovo ime, svijetli muž (*vir illustris*) i patricij (*patricius*), zorno pokazuju da je pripadao najvišoj senatorskoj aristokraciji. Činjenica da je poslanica upućena Probinu navodi na zaključak da je osoba koja je zavela Agapitu bila njegov zavisnik (klijent). Valja primijetiti i da je u poslanici upadljivo to što se ne vodi osobita briga o Probinovu ugledu, iako je riječ o senatoru višega ranga (Bjornlie 2014: 142–143).

⁸ Uzoriti muž (*vir spectabilis*), naslov kojim se oslovljavao pripadnik više senatorske aristokracije. Stajao je iznad *vir clarissimus* (prejasni muž), a ispod *vir illustris* (svijetli muž).

⁹ Poput nekadašnjih poganskih hramova, crkva je bila nepovredivo mjesto i pružala je pribježište. Očigledno je ovo bio jedan od koraka u Agapitinu bijegu iz muževa kućanstva.

¹⁰ Počasno oslovljavanje Tvoja Veličajnost (*magnitudo tua*) koristilo se za najviše dužnosnike, kako civilne tako i vojne, primjerice prefekta pretorija (*praefectus praetorio*) i gradonačelnika (*praefectus Urbi*), odnosno vojnog načelnika (*magister militum*) (Mathisen 2001: 180–181, 191, 203).

¹¹ Ne zna se gdje se posjed točno nalazio, no zacijelo u Italiji.

¹² Iako aristokratkinja, Agapita je u usporedbi s Probinom siromašna (Neri 2010: 9–10).

4.40

(Mommsen 1894, 132; Fridh 1973, 168–169)

ACTORIBUS PROBINI V. I. THEODERICUS REX.

[1] Districtius aliqua iubere compellimur amore iustitiae, dum circa minores fortunas clementiora sunt nostri pectoris instituta. Trahit enim ad misericordiam, qui potuit subdi, et hoc habet beneficium mediocritatis suae, ut probatione salva interim moveat ad dolorem, quia crudelitas¹³ sublevat humiles, premit invidia potiores. [2] Datis itaque precibus allegatis Basiliū virum spectabilem nostra dudum praecepta meruisse, ut possessio Arcinatina, quam patronus vester a coniuge eius Agapita iuris fuerat sollemnitate mercatus, postposita dilatione cum documentis omnibus praedicto coniugi redderetur, dum a suis penetralibus sollicitatam lacrimabili conquisitione quereretur uxorem: addentes more nostrae iustitiae postea fuisse praeceptum, ut, si patroni vestri de causae qualitate praesumerent, ad nostrum comitatum ocius destinarent, ut quae ratione convenire poterant, velut a iustitiae fontibus emanarent. [3] Quapropter si nullo mendacio asserta vitiantur, per officium nostrae sedis Basiliū decernimus ammoneri, ut, si nihil¹⁴ est, quod pro suis partibus possit opponere, quominus in hac causa pulsetur, vestris intentionibus responsurus occurrat, seu ad comitatum venire seu in competenti foro iurgare maluerit, quia nullis necessitatem longinquitatis imponimus, nisi qui suis hoc commodis expedire cognoscunt. In locum siquidem beneficii nostram praesentiam damus: et ideo non debet invitis imponi, quod meretur optari.

¹³ credulitas: Fridh.

¹⁴ non ante nihil: Mommsen.

KRALJ TEODERIK ZASTUPNICIMA SVIJETLOGA MUŽA PROBINA.

[1] Prinuđeni smo nešto zapovjediti strože iz ljubavi za pravičnost, kako su naka-ne našega srca blaže prema slabijima. Tjera, naime, na samilost onaj koji se uzmogao podčiniti te ima tu povlasticu svoje neznatnosti da valjanim dokazivanjem pobudi ponekad sažaljenje jer okrutnost podiže neugledne, a omraženost pritišće moćne.¹⁵

[2] I tako, u predanoj molbi navodite da je uzoriti muž Bazilije prije nekoga vremena, dok se žalosnom jadikovkom tužio da su mu suprugu zaveli od njegova ognjišta, primio naše naloge da se posjed Arcinatina, koji je vaš patron bio po uobičajenom pravnom postupku¹⁶ kupio od njegove žene Agapite, bezodvlačno vrati gore rečeno-me mužu zajedno sa svim ispravama. Pridodajemo da je prema našoj uobičajenoj pravičnosti poslije bilo naređeno neka se ono što se pretpostavilo o kakvoći slučaja vašega patrona, brže uputi na naš dvor kako bi to što se razumom moglo dogovoriti, poteklo kao iz vrela pravde. [3] Zbog toga, ako ono što je ustvrđeno nije iskrivljeno nikakvom laži, po dužnosti našega sjedišta određujemo da se Bazilija opomene neka, ako nema ništa što bi mogao suprotstaviti u korist svoje strane, požuri, kako u ovome slučaju ne bi bio optužen, odgovoriti na vaše tužbene zahtjeve, bilo da više želi doći na dvor ili se parničiti pred nadležnim sudištem, jer nikome ne namećemo da mora prevaliti veliku udaljenost osim ako ne prepoznaje da to odgovara njegovim probicima.¹⁷ Naše prisuće dajemo zaista kao povlasticu te se stoga nevoljkima ne bi smjelo nametati ono što je vrijedno željeti.

¹⁵ Aludira se na Probinove zastupnike, očito upućene u pravne propise, dakle, njegove odvjetnike, ali u društvenom smislu podređene jer su mu klijenti. Okrutnost koja se misli kraljevska je presuda, a moćni se zbog svoje objijesti suočavaju s vladarevom omrazom.

¹⁶ U skladu sa svim pravnim formalnostima kako bi postupak prijenesa vlasništva imao punu valjanost i obvezivost.

¹⁷ Iz ovoga se može zaključiti da Bazilije nije živio u blizini kraljevske prijestolnice Ravene ako bi morao prevaliti veliku udaljenost da bi se pojavio na dvoru radi razrješenja tužbe.

4.12

(Mommsen 1894, 119–120; Fridh 1973, 150–151)

MARABADO V. I. COMITI ET GEMELLO V. S. THEODERICUS REX.

[1] Propositi nostri est, ut provincias nobis deo auxiliante subiectas, sicut armis defendimus, ita legibus ordinemus, quia semper auget principes observata iustitia et quantum probabili institutione vivitur, tantum summis adhuc provectibus aggregatur. [2] Arcotamia itaque illustris femina flebiliter ingemiscens nepotis sui calamitatem tali conquestione deploravit, dum semper aviae cura tenerior est suorum, asserens Aetheriam nurum suam, mariti postposita dilectione, cuidam se Liberio iugali foedere sociasse et cum ornatior cupit novis thalamis apparere, studuerit prioris viri facultates evertere, allegans ditatam filiorum spoliis, quibus magis decuit congregari. [3] Ideoque nos, qui desideria supplicantium consuevimus remittere ad statuta divalium sanctionum, ut nec insinuationem supplicum renuamus nec adversarii negotium credula facilitate damnemus, sublimitatis vestrae iudicio hanc causam legibus committimus audiendam, ut omni incivilitate summotam mediis sacrosanctis evangeliiis cum tribus honoratis, quos partium consensus elegerit, qui legum possint habere notitiam, quicquid prisci iuris forma constituit inter eos, considerata disciplina nostri temporis, proferatis, quia non decet per vim eos aliquid agere, qui ad nostra meruerunt regimina pervenire.

KRALJ TEODERIK SVIJETLOM MUŽU KOMESU MARABADU¹⁸
I UZORITOM MUŽU GEMELU.¹⁹

[1] Nakana nam je da pokrajine koje su nam uz Božju pomoć podređene, kao što ih branimo oružjem, tako i uređujemo zakonima, jer vladare uvijek uzvisuje obdržavanje pravednosti, pa koliko se živi po hvalevrijednom načelu, toliko se još i pridonosi najvišim koristima. [2] I tako je svijetla žena Arkotamija,²⁰ jecajući u suzama, silnom jadikovkom oplakivala nevolju svojega unuka – kako je bakina briga uvijek nježnija za svoje – tvrdeći da se njezina snaha Eterija,²¹ zanemarivši muževu ljubav, bračnom vezom združila s nekim Liberijem te da je uznastojala, budući da se u novome braku želi pokazati bogatijom, prethodnome mužu opustošiti imutak. Navela je da se obogatila onim što je otela djeci kojoj bi se više pristojilo da sabiru. [3] I stoga mi, koji smo želje moliteljâ navikli svoditi na propise božanskih odredbi kako ne bismo niti odbili objašnjenje molbenikâ niti blagošću osudili protivnikovu parnicu, povjeravamo sudu Vaših Uzvišenosti²² ovaj slučaj koji treba saslušati po zakonu da, uklonivši svaku nepravednost, po presvetim evanđeljima,²³ s trojicom odličnika – neka ih izaberu stranke suglasno – koji bi mogli poznavati zakone, proglasite što god da načelo staroga prava ustanovi među njima, uzevši u obzir način našega vremena, jer ne dolikuje da nešto na silu rješavaju oni koji su zavrijedili doći do naših odredaba.

¹⁸ Marabad je vjerojatno bio gradski komes (*comes civitatis*) Masilije (Marseille), visoki gotski dužnosnik s vojnim i civilnim ovlastima, ali po svoj prilici nadležan za mnogo šire područje, odnosno ostrogotske posjede u južnoj Galiji (Martindale 1980: 706, s. v. *Marabadus*; Maier 2005: 213–214).

¹⁹ Gemel je bio vikar (zamjenik prefekta) Galske prefekture, predstavnik najviše civilne vlasti u ostrogotskom dijelu Galije nadležan za rimske građane (Martindale 1980: 499–500, s. v. *Gemellus* 2).

²⁰ Pripadnica galske aristokracije, živjela je kao udovica u Masiliji. Njezin sin bio je redovnik na Lerini (danas otočje Lérins). Njezin naslov vjerojatno znači da joj je pokojni suprug bio svijetli muž (*vir illustris*) (Martindale 1980: 135, s. v. *Archotamia*).

²¹ Podrijetlom iz plemenite obitelji, zanemarila je savjet crkvenih vlasti da se ne preudaje nakon što joj se prvi muž zaredio (Martindale 1980: 18, s. v. *Aetheria* 2).

²² Počasno oslovljavanje odnosi se na obojicu dužnosnika.

²³ Osnajivanje pravnoga postupka korištenjem vjerskih knjiga spominje se u Justinijanovim *Novim zakonima*, u konstituciji o svjedocima iz 539. godine: „Nalažemo da svi suci provode isljeđivanja uz predočenje Božjih evanđelja”. *Novellae Iustiniani*, 90.9 (2009, 453). U *Justinijanovome zakoniku* također se bilježi korištenje Biblije u službenom postupku. Jedan je primjer imenovanje skrbnika djeci umno poremećenih osoba oba spola: „Onaj koji je postavljen nastupa u skrbništvo tako pak da u pokrajinama, pred njihovim namjesnicima, uz prisutnost kako prepobožnoga muža, mjesnoga prvosvećenika, tako i trojice prvaka, posredstvom zapisnika i dodirnuvši Sveto pismo, izjavljuje da će sve obavljati pravilno i na korist umobolnoga te da neće zanemariti ono što bi smatrao da je za umobolnoga korisno niti da će dopustiti ono za što bi procijenio da za umobolnoga nije korisno (...) U svakom slučaju imenovanje treba svakako svečano izvesti uz predočenje Svetoga pisma”. Drugi primjer je prodaja imovine u vlasništvu gradske općine: „U pokrajinama, pak, naređujemo da uz prisutnost svih ili najvećega dijela kako vijećnika tako i odličnika i posjednika u gradu, na koje se odnose prije rečena dobra, uz predočenje Svetoga pisma, svaki od njih koji se okupio pojedince naznači mišljenje što smatra da je korisno za njegov zavičaj, tako da naposljetku, posredstvom čitanja odluke pred nazočnim pokrajinskim sudom, kupac može imati primjereno jamstvo”. *Codex Iustinianus*, 1.4.27, 1, 3; 11.32.3, 2 (2008, 44, 436).

4.46

(Mommsen 1894, 135; Fridh 1973, 172–173)

MARABADO V. I. THEODERICUS REX.

Convenit pietatem nostram petitiones supplicum salubri ordinatione disponere, quia subiectorum animi relevantur, quotiens maerentium querela componitur. Vir spectabilis itaque Liberius dolenda nobis aditione suggestit coniugem suam in vestro iudicio contra iuris ordinem praegravatam. Quod si ita est, remotis praeiudiciis apud arbitros, quos partium consensus elegerit, te imminente causa legibus audiatur. Quod si illic finis negotii nequiverit inveniri, per instructas personas, si tamen ipsae venire non eligunt, nostro comitatu occurrendi licentiam partibus non negamus, ubi nec redemptio sit forte suspecta nec insidiosa possit nocere calumnia.

KRALJ TEODERIK SVIJETLOM MUŽU MARABADU.

Dolikuje da naš osjećaj dužnosti uređuje korisnom uredbom zahtjeve molbenikâ jer se srca podanikâ pridižu kad god se riješi žalba onih koji tuguju. I tako nam je uzoriti muž Liberije²⁴ u bolnome podnesku naveo da je u vašoj presudi na njegovu suprugu, protivno pravnome poretku, stavljen prevelik teret. Ako je tome tako, slučaj neka se pred tobom sasluša po zakonu nakon što se uklone predrasude među presuditeljima²⁵ koje su stranke izabrale suglasno. A ne bude li se u ovome mogao naći kraj parnici, ne uskraćujemo strankama dopuštenje da se, ako ipak same ne izaberu doći, posredstvom učenih osoba²⁶ pojave na našem dvoru, gdje barem nema sumnje u podmićivanje niti može nauditi podmukla osvada.

²⁴ Liberije, u prethodnoj poslanici označen tek kao „neki” (*quidam*), ovdje ima naslov uzoritog muža, što pokazuje da je i on pripadao senatorskoj aristokraciji. Iz ove promjene može se zaključiti i da isprva nije bio poznat Teoderiku, ali je u međuvremenu stekao stanovitu naklonost, o čemu svjedoči činjenica što vladar slučaj stavlja na arbitražu nakon što je presuda već bila donesena.

²⁵ Presuditelji (*arbitri*) odluku donose na temelju pravičnosti, a suci (*iudices*) na temelju zakona.

²⁶ Osoba izobraženih u pravu.

4.37

(Mommsen 1894, 130–131; Fridh 1973, 166–167)

THEODAGUNDAE ILLUSTRIS FEMINAE THEODERICUS REX.

[1] Decet prudentiae vestrae curam subiectorum negotiis adhibere custodiam, quia vobis ordinantibus illa fieri debent quae regiam possunt demonstrare praesentiam. Sic enim credimus, quia memor natalium tuorum a te abicias omne vitiosum et illa sola diligere possis, quae et nos amare cognoscis. Proavorum forsitan oblitterentur exempla, si longi generis minus facta recolantur: similes autem filii patrum praecognomina mox sequuntur. [2] Renatus itaque flebili nobis aditione conquestus est vobis delegantibus cognitores iudicatum se contra Inquilinam nomine post longa temporis intervalla meruisse et excubiis damnisque confecto vestram tandem prospexisse iustitiam: nec tamen litigatoris improbam cessare calumniam, dum redivivis litibus tenuitatem insequitur supplicantis, ut non tam vincendi votum quam adversarii videatur quaesisse detrimentum. [3] Quapropter si vobis iubentibus iudicata cognoscitis nec constat adversarium provocasse legaliter, finitum iure negotium in sua manere facite firmitate, ne longa quaestio litigantium non tam augeat patrimonia,²⁷ sed evertat²⁸ et quod fit ambitu lucri, causa videatur esse dispendii.

²⁷ *sine comma*: Fridh.

²⁸ *comma*: Fridh.

KRALJ TEODERIK SVIJETLOJ ŽENI TEODAGUNDI.²⁹

[1] Pristoji se vašoj mudroj skrbi da bdije nad parnicama podanikâ jer po vašim odredbama treba nastati ono što može pokazati kraljevsko prisuće. Naime, tako vjerujemo budući da, pamteći svoje rođenje, odvrćaš od sebe sve što je iskvareno te možeš cijeliti jedino ono što znaš da i mi volimo. Primjeri predaka možebitno bi se zaboravili ako se ne bi častila djela davnoga roda, no slična djeca brzo se povode za hvalama očeva. [2] I tako nam se žalosnim podneskom pritužio Renat da je poslije dugoga vremenskog razmaka dobio presudu protiv Inkviline po imenu od suditelja koje ste vi odredili te je napokon ugledao vašu pravdu nakon što ga je iznurilo nespavanje i gubici. Pa ipak, nepravedna osvada tužitelja nije prestala, dok obnovljenim tužbama napada siromaštvo podnositelja molbe, tako da se čini kako nije težio želji za pobjedom nego propasti protivnika. [3] Zbog toga, ako znate za presudu po vašemu nalogu, a i razvidno je da protivnik nije uputio priziv po zakonu, učinite da po pravu okončana parnica ostane na snazi da ne bi dugo sporenje parničarâ imetke prije uništilo nego uvećalo, pa da se čini kako ono što nastaje iz žudnje za dobiti, postane uzrok gubitka.

²⁹ Za ovu visokorođenu gotsku gospođu pomišlja se da bi mogla pripadati kraljevskom rodu Amala (Martindale 1980: 1067, s. v. *Theodagunda*; Amory 1997: 420–421).

5.24

(Mommesen 1894, 157–158; Fridh 1973, 202–203)

EPIPHANIO V. S. CONSULARI PROVINCIAE DALMATIAE
THEODERICUS REX.

[1] Iohanna Andreae quondam iugali suo successisse legis munere perhibetur, quae intestata nullis existentibus proximis luce dicitur esse privata. Cuius substantia a diversis nullo legitimo iure suffultis usurpatione voluntaria suggeritur possideri, et quia caduca bona fisco nostro competere legum cauta decreverunt, ideo te praesentibus oraculis ammonemus, ut huius rei veritate discussa, si re vera, ut ad nos perlatum est, nullus ei aut testamento heres extitit aut proximitatis iure successit, fisci nostri eam facies compendiis aggregari: quando innocentiae nostrae professio est iusta compendia non neglegere, apud quem calumnia numquam locum potuit invenire. [2] Rogari enim in talibus causis, non fraudari principem decet, quia neglegentiae vitium est praesumptiones relinquere, quas iura praecipiant amputare. Si quid autem contra reppereris, quietos dominos habere patieris, quia magis illa nostra sunt patrimonia, quae a subiectis legitime possidentur.

KRALJ TEODERIK UZORITOM MUŽU EPIFANIJU,
KONZULARU POKRAJINE DALMACIJE.³⁰

[1] Tvrdi se da je Ivana baštinila svojega pokojnog supruga Andriju po zakonskoj obvezi i govori se da je umrla bez oporuke i da nema rođaka. Dodaje se da su njezinu imovinu svojevolumnim prisvajanjem zaposjeli razni ljudi, iako ih ne podupire nikakvo zakonsko pravo, a budući da su zakonske odredbe propisale da nebaštinjena dobra pripadaju našoj riznici,³¹ zato te ovim ovdje otpisom opominjemo da ćeš, ispitavši istinu u ovoj stvari, ako zaista, kako nam je preneseno, ne postoji njezin baštinik po oporuci niti ju je itko naslijedio po pravu srodstva, učiniti da se imovina priključi dobitcima naše riznice, jer očitovanje je naše ispravnosti kao onoga kod kojega tužba nikad ne bi mogla naći povoda ne zanemariti poštene dobitke. [2] U ovakvim se, naime, slučajevima pristoji vladara zamoliti, a ne prevariti, jer grijeh je nemara prijeći preko onih drskosti koje zakoni naređuju ukloniti. Ako pak otkriješ suprotno, pustit ćeš vlasnike da budu spokojni jer naš je imetak još više onaj koji podanici zakonito posjeduju.

³⁰ Namjesnik pokrajine bio je nadležan za slučajeve koji su se ticali samo rimskih građana. Ovdje se dalmatinskog namjesnika vidi na zadatku u korist kraljevske riznice.

³¹ Od vremena cara Augusta imovina koja nije imala zakonite baštinike pripala bi državi. Prvi konkretni slučaj potječe iz doba cara Tiberija (14–37). I dok je u prvo vrijeme i državna blagajna formalnopravno mogla svojatati takvu imovinu, od cara Karakale (211–217) nebaštinjena dobra pripadala su isključivo carskoj riznici (Millar 1963: 34–36).

5.32

(Mommsen 1894, 160–161; Fridh 1973, 206–207)

BRANDILAE THEODERICUS REX.

[1] Adiit nos innumeris vicibus Patzenis repetita conquestio, qui cum esset in expeditione felicissima constitutus, a Procula coniuge tua uxorem suam asseruit trina fuisse caede laceratam, ita ut solo beneficio desperationis evaderet, cum non plagis fessa, sed iam crederetur extincta. Hanc nos, si tamen vera est, in femina quam maxime mirantes audaciam, transire non patimur impunitam. [2] Atque ideo decretis te praesentibus ammonemus, ut, si factum evidenter agnoscis, delatam querimoniam, pudori tuo consulens, maritali districtione redarguas, quatenus ex eadem causa ad nos querela iusta non redeat. Et legibus noveris resecari posse, quod te oportuerat domestica districtione corrigere. [3] Quod si mendacium magis petitoris accusans causam dicere fortasse volueris, summoto dilationis obstaculo ad comitatum nostrum cum supra dicta coniuge tua incunctanter occurre, exceptura aut de iniqua praesumptione vindictam aut de mulieris improbitate victoriam.

KRALJ TEODERIK BRANDILI.

[1] Nebrojeno nam je puta stigla ponovljena pritužba Pace, koji tvrdi da je njegovu ženu, dok se on nalazio na nadasve sretnom pohodu,³² tvoja supruga Prokula³³ ranila trima udarcima tako da se spasila jedino zahvaljujući očajnom stanju jer se vjerovalo da je već mrtva, a ne iznemogla od rana.³⁴ Dok nas itekako snebiva ova, ako je ipak istinita, ženina drzovitost, ne dopuštamo da prođe nekažnjeno. [2] I stoga te ovom ovdje naredbom opominjemo da, doznaš li bjelodano što je učinjeno, muževljevom oštrinom, pazeći na svoju čast, osporiš podnesenu tužbu kako nam se ne bi vratila opravdana žalba u istom slučaju. I neka znaš da se zakonima može zauzdati ono što bi trebao ispraviti oštrinom u kući. [3] A ako bi se možda više želio braniti pred sudom tereteći tužitelja za laž, ukloni prepreku zbog koje otežeš i dođi bez oklijevanja s gore rečenom suprugom na naš dvor da primi ili kaznu za nepravednu drskost ili pobjedu nad nevaljalošću one žene.

³² Riječ je o pohodu u Galiju – *expeditio Gallica* iz sljedeće poslanice – tijekom kojega su 508. godine poraženi Franci i Burgundi te pripojena Provansa.

³³ Ime Brandiline supruge, kao i Pacine, koje se navodi u sljedećoj poslanici, upućivalo bi na zaključak da je riječ o miješanim brakovima između Gota i Rimljanki (Moorhead 1992: 85).

³⁴ Prokulin napad je po svemu sudeći izazvala činjenica što je Brandila uzeo Pacinu ženu kao drugu suprugu, upustivši se u poligamni odnos, što je bilo uobičajeno među ratničkom aristokracijom u ranom srednjovjekovlju (Bjornlie 2014: 141, 143).

5.33

(Mommsen 1894, 161; Fridh 1973, 207–208)

VVILITANCO DUCI THEODERICUS REX.

[1] Gravis est Patzenis clementiae nostrae sensibus intimata conquestio,³⁵ qui se in expeditione Gallica constituto in eum Brandilam prosiluisse testatur excessum, ut uxorem eius Reginam proprio sociandam duceret esse coniugio et in iniuriam nostrorum temporum adulterium simulata matrimonii fuerit lege commissum. Haec nos, si vera sunt, transire nequaquam patimur impunita. Nam quando affectus tutos quis habeat, si tunc sceleri subiacebit, cum pro omnium salute pugnaverit? [2] Respicite, impudicae, gementium turturum castissimum genus: quod, si a copula sua fuerit casu intercedente divisum, perpetua se abstinentiae lege constringit: gratiam coniunctionis non repetit, quam reliquit: fidem servat, dum laudem pudoris ignoret, et moribus studere deprehenditur, quod nulla viduitatis gloriatur conversatione. [3] Mulierum se, pro dolor! vota continere nequeunt, quibus castitatem ratio persuadet, poena legis imponit, terror maritalis extorquet. Perierunt profecto mores, si nec illis comparari possunt, quae ratione carentia temperantur. Et ideo sublimitas tua impetitos ad suum faciat examen occurrere et rerum veritate discussa, sicut iura nostra praecipiant, in adulteros maritorum favore resecetur, quia defensorem rei publicae redire noluerunt qui scelerata praesumptione coniuncti sunt. [4] Confundi sine dubio desideraverunt omnia, qui temptaverunt legibus inimica. Sed melius est paucorum damno malorum corrigatur intentio, quia omne matrimonium, quod absit, incertum relinquitur, si in tanta reverentia sine aliquo terrore peccetur.

³⁵ *distinctio pro comma*: Fridh.

KRALJ TEODERIK ZAPOVJEDNIKU VILITANKU.³⁶

[1] Teška je pritužba Pace povjerena osjećajima naše milostivosti. On izjavljuje da je, kad se nalazio na galskome pohodu, Brandila pohrlio prestupiti protiv njega tako što je naveo njegovu ženu Reginu da se združi s njim u pravom braku te da je hinjenjem bračnoga propisa bio počinjen preljub na uvredu našega doba. Ako je ovo istina, nipošto ne dopuštamo da prođe nekažnjeno. Jer, kad bi to nekome ljubav bila sigurna ako će biti žrtva zločina upravo dok se bude borio za dobro svijui? [2] Promotrite, bestidnice, prečistu vrstu grlica gukalica³⁷ jer, ako se smrt ispriječi i odijeli je od njezina druga, sputava se pravilom vječne uzdržljivosti – ne traži opet ugodu veze kakvu je ostavila, čuva vjernost, iako ne zna za pohvalu čednosti, te pokazuje da nastoji oko čudoređa jer se ne hvasta ponašanjem svojstvenim za udovicu.³⁸ [3] Obuzdati se – jada li! – ne mogu želje žena kojima čistoću savjetuje razum, nameće je kazna zakona, a iznuđuje strah od muža. Propade odista čudoređe ako ga se ne može postići ni u onome čime vladaju bića bez razuma.³⁹ I stoga neka Tvoja Uzvišenost učini da se optuženi pojave na svome ispitivanju te, nakon što se raspravi o istinitosti okolnosti, neka se, kao što naređuju naši zakoni,⁴⁰ u suprugovu korist kazne preljubnici jer oni koji su se povezali zločinačkom drskošću nisu htjeli da se vrati branitelj države. [4] Oni koji su iskušavali nešto što je protivno zakonima, nesumnjivo su željeli da se sve poremeti. No od kazne za nekolicinu još je bolje da se ispravi naum pokvarenih jer svaki se brak – što nije ni pomisliti! – ostavlja nesigurnim ako se u nečemu toliko poštovanom griješi bez ikakva straha.

³⁶ Vjerojatno je bio vojni zapovjednik u južnoj Galiji (Burns 1980: 117).

³⁷ Još se mediolanski biskup Ambrozije u *Šestodnevlju* pohvalno izrazio o čednosti grlica: „Grlici se pripisuje čednost (...). Pripovijedaju zaista da joj se, kad je izgubila svojega muža i obudovjela, ogadio brak i naziv supruge stoga što ju je, prevarenu smrću dragoga, prva ljubav izdala jer je bila nevjerna prema vječnosti i gorka prema radosti jer je stvorila više boli zbog smrti nego slasti zbog voljenosti. I tako odbija opepotovati spoj te ne krši zakone čistoće niti vezu s milim mužem, samo za njega ostavlja svoju ljubav, za njega čuva ime supruge. Učite, žene, kolika je milina udovištva koje se veliča čak i među pticama”. *Hexameron*, 5.19, 62 (1896, 187).

³⁸ Ovo upućuje na zaključak da je Brandila uzeo Reginu za suprugu pod pretpostavkom da je njezin muž poginuo na pohodu pa je postala udovica (Bjornlie 2014: 141).

³⁹ Životinje, tj. gore spomenute grlice.

⁴⁰ *Teoderikov edikt* predviđa smrtnu kaznu za preljub: „Preljubnik i preljubnica, osuđeni tijekom sudskog postupka, neće izbjeći smrti; pomagači istoga zločina ili upućeni moraju se jednako kazniti”. *Edictum Theoderici regis* 38 (1875–1889, 156). Vjerojatno se na ovaj članak odnosi primjedba u poslanici o „našim zakonima” (Lafferty 2013: 260, bilj. 56).

11.1

(Mommsen 1894, 327–330; Fridh 1973, 422–426)

SENATUI URBIS ROMAE SENATOR PPO.

[1] Commendatis mihi, patres conscripti, provectum meum, si vobis intellego fuisse votivum: credo enim evenisse prosperrime quod tot felices constat optasse. Desideria quippe vestra bonorum omnium probantur auspicia, quando nemo potest talium favore suscipi, nisi quem divinitas praecepit augeri. Mutuamini ergo gratiam, ut exigatis obsequium. Natura rerum est amare collegam. Laudes quin immo vestras extollitis, si honorem qui Senatori datus est erigatis. [2] Sollicitudo patrum ad publicas me utilitates instanter impellat, ut vestro magis imputetur praeconio, cum tali meruero placere solacio. Secunda mihi est cura vobis me commendare post principes, quia illud vos amare confidimus, quod et rerum dominos iubere sentimus: primum, ut hoc putemus utile quod honestum, ut nostros actus quasi pedisequa semper iustitia comitetur et quod a continenti principe non emimus, nulli turpiter venditemus. [3] Audistis, principes viri, quae rerum pondera praedicatus exceperim. Supra vires exigitur, qui dignitatis culmina laudatur ingressus. Haec non audemus falsa dicere, sed confitemur esse potiora: nam talia iudicia non invenerunt merita, sed fecerunt: neque enim nos inde iactamus, qui intellegimus dominos nostros humilia voluisse sustollere, ne videantur inmeritis tam ingentia praestitisse. Rapiunt nos praedicandi temporis bona et velut longa ariditate sitientes ad haustum dulcissimi saporis invitant. [4] O saeculi beata fortuna! Sub principe feriato matris regnat affectio, per quam totum sic peragitur, ut generalis nos tegere caritas sentiat. Huic gloriosum praestat obsequium cui omnia serviunt et mirabili temperamento concordiae, antequam possit populos regere, suis iam coepit moribus imperare. Hoc est profecto difficillimum regnandi genus exercere iuvenem in suis sensibus principatum. Rarum omnino bonum est dominum triumphare de moribus et hoc consequi in florida aetate, ad quod vix creditur cana modestia pervenire. [5] Gaudeamus, patres conscripti, et supernae maiestati gratias supplici devotione referamus, quando nulla erit accessu temporis difficilis clementia nostro principi, qui in annis puerilibus didicit servire pietati. Sed hoc miraculum utriusque moribus demus: nam tantus est genius maternus, cui etiam iure princeps servire debuisset extraneus. [6] Hanc enim dignissime omnia regna venerantur, quam videre reverentia est, loquentem audire miraculum. Qua enim lingua non probatur esse doctissima? Atticae facundiae claritate diserta est:

PREFEKT PRETORIJA SENATOR SENATU GRADA RIMA.

[1] Preporučujete mi, sabrani oci, moje promaknuće ako razabirem da ste ga željeli: vjerujem, naime, da se dogodilo nadasve povoljno nešto za što je bjelodano da su toliki blaženi ljudi htjeli. Odista, vaše se želje pokazuju znamenjem svega dobroga, budući da nikoga ne može poduprijeti milost takvih osim ako Bog nije odredio da ga se uzvisi. Primite stoga zauzvrat zahvalu kao što biste tražili posluš. Prirodno je voljeti sudruga. Dapače, veličate svoju slavu ako uzdižete čast koja je dana Senatoru. [2] Neka me briga za oce neprestance potiče na javne probitke tako da se još više pripiše vašemu ugledu kad zaslužim ugoditi takvoj pomoći. Nakon vladarâ druga mi je briga da se preporučim vama jer pouzdajem se u vas da volite ono što znamo da zapovijedaju gospodari države: prvo je da ono što je pošteno smatramo korisnim, da pravda uvijek prati naša djela kao sluškinja i da nikome sramotno ne prodajemo ono što nismo ni kupili od trezvena vladara. [3] Čuste, muževi prvaci, kakvo sam breme zadaća prihvatio nakon proglašenja.⁴² Zahtijeva se više nego što je snaga kad se hvatili onoga koji je stupio na vrhunac časti. Ne usuđujemo se to nazvati obmanom, ali priznajemo, još je silnije. Jer, takve odluke nisu zatekle naše zasluge, nego su ih stvorile. Niti se, naime, njima razmećemo kad shvaćamo da su naši gospodari željeli uzdići neznatne, a ne da se doimlje kako su takve velemoći dali nezaslužnima. Probići ovoga doba, dostojna slave, obuzimaju nas i pozivaju na ispijanje najslađega soka kao žedne od duge suše. [4] O blagoslovljena srećo vijeka! Dok je vladar na praznicima, majčina vlada naklonost,⁴³ po kojoj se sve obavlja tako da se čuti kako nas štiti opća ljubav. Dični njoj iskazuje posluš onaj kojemu je sve na službu i čudesno umjerenim skladom već počinje vladati svojom čudi prije nego što uzmogne upravljati narodima. Zaista to je najteža vrsta vladavine da mladić drži u vlasti svoja osjetila. Nadasve je rijetko dobro da gospodar slavi pobjedu nad čudi i u cvijetu mladosti postiže ono do čega jedva, vjeruje se, dolazi sijeda razboritost. [5] Radujmo se, sabrani oci, i višnjemu veličanstvu upućujmo zahvalu sa smjernom pobožnošću jer, protekom vremena, nijedna milostivost neće biti teška našem vladaru koji je u dječaćkim godinama naučio biti sluga osjećaju dužnosti. No to čudo pripišimo naravima njih oboje. Naime, majčin je duh takav da bi mu se po pravu čak i strani vladar trebao podvrgavati. [6] Jer, nju najdostojnije poštuju sve države, nju koju je gledati strahopoštovanje, čuti kako zbori čudo. Tâ na kojem se jeziku nije pokazala najučenijom? Vješta

⁴² Objava Kasiodorova imenovanja za prefekta pretorija Italije od 1. rujna 533. godine.

⁴³ Vladar je Atalarik, Teoderikov unuk i nasljednik, a majka je Teoderikova kći Amalavinta. Spomen praznika nema negativnu konotaciju, nego se želi istaknuti uređenost i bezbrižnost prilika.

Romani eloquii pompa resplendet: nativi sermonis ubertate gloriatur: excellit cunctos in propriis, cum sit aequaliter ubique mirabilis. Nam si vernaculam linguam bene nosse prudentis est, quid de tali sapientia poterit aestimari, quae tot genera eloquii inoffensa exercitatione custodit? [7] Hinc venit diversis nationibus necessarium magnumque praesidium, quod apud aures prudentissimae dominae nullus eget interprete. Non enim aut legatus moram aut interpellans aliquam sustinet de mediatoris tarditate iacturam, quando uterque et genuinis verbis auditur et patriotica responsione componitur. Iungitur his rebus quasi diadema eximium inpretiabilis notitia litterarum, per quam, dum veterum prudentia discitur, regalis dignitas semper augetur. [8] Sed cum tanta gaudeat perfectione linguarum, in actu publico sic tacita est, ut credatur otiosa. Paucis litigia nodosa dissolvit: bella ferventia sub quiete disponit, silentiose geritur publicum bonum. Non audis praedici quod palam videtur assumi et temperamento mirabili dissimulando peragit quod adcelerandum esse cognoscit. [9] Quid tale antiquitas honora promeruit? Placidiam mundi opinione celebratam, aliquorum principum prosapia gloriosam purpurato filio studuisse percepimus, cuius dum remisse administrat imperium, indecenter cognoscitur imminutum. Nurus denique sibi amissione Illyrici comparavit factaque est coniunctio regnantis divisio dolenda provinciis. Militem quoque nimia quiete dissolvit. Pertulit a matre protectus quod vix pati potuit destitutus. [10] Sub hac autem domina, quae tot reges habuit quot parentes, iuvante deo, noster exercitus terret externos: qui provida dispositione librat nec assiduis bellis adteritur nec iterum longa pace mollitur. In ipsis quoque primordiis, quando semper novitas incerta temptatur, contra Orientis principis votum Romanum fecit esse Danubium.⁴¹[11] Notum est quae pertulerint invasores: quae ideo praetermittenda diiudico, ne genius socialis principis verecundiam sustineat perditoris. Quid enim de nostris partibus

⁴¹ *Danuvium*: Mommsen.

je u divnom atičkom govorništvu; blista u sjaju rimske rječitosti; diči se bogatstvom rodnoga jezika; sve nadvisuje u onom njihovom vlastitom kad je svagdje jednako čudesna. Ako je, naime, mudro dobro znati domaći jezik, što se može suditi o takvom znanju koje besprijekornom vičnošću čuva tolike vrste rječitosti? [7] Otuda različitim narodima stiže velika i neophodna zaštita jer pred ušima premudre gospodarice nitko ne treba tumača. Niti, naime, poslanik trpi odgodu niti molitelj kakvu štetu uslijed sporosti prevoditelja, budući da su obojica i saslušani dok govore rodnim jezikom i dobivaju odgovor na domaćem. Ovomu se pridodaje, poput izvanrednog dijadema, neprocjenjivo poznavanje književnosti, po kojemu se, dok se uči mudrost starih, stalno uvećava kraljevsko dostojanstvo. [8] No premda uživa toliku jezičnu savršenost, tako je šutljiva u javnom djelovanju da bi se pomislilo kako je dokona. S malo riječi razrješuje zamršene parnice; potihom uređuje uzavrele sukobe; šuteći ravna javnim dobrom. Ne čuješ da se proglašava to što se otvoreno vidi da je usvojeno, a i čudesnom umjerenošću obavlja kriomice ono što zna da valja pospješiti. [9] Je li časna starina postigla takvo što? Doznali smo da se Placidija, po mišljenju svijeta glasovita i slavna po srodstvu s nekoliko vladara,⁴⁴ trudila oko svojega grimizom ogrnuta sina,⁴⁵ no njegovo je carstvo, zna se, bilo sramotno umanjeno dok je ona mlitavo upravljala. Naposljetku si je gubitkom Ilirika stekla snahu, a vladareva sveza pokrajinama je postala žalosna dioba.⁴⁶ Vojnika je također raspustila prekomjernim mirovanjem. Pod zaštitom majke pretrpio je ono što jedva da bi mogao propatiti da je sirotan.⁴⁷ [10] Pod ovom pak gospodaricom, kojoj su svi preci bili kraljevi, naša vojska, uz Božju pomoć, ulijeva strah tuđincima; krepka od brižljiva uređenja, ona nije ni oslabljena neprekidnim ratovima niti, opet, omlitavljena dugim mirom. Čak i u samim počecima, kad se uvijek pokušava nešto novo i nesigurno, protiv volje vladara Istoka učinila je Dunav rimskim.⁴⁸ [11] Poznato je što su pretrpjeli napadači; sudim da to valja izostaviti stoga da duh savezničkoga vladara ne bi podnio sramotu gubitnika. Jer, njegovo se mišljenje o našim krajevima dade razabrati iz toga što nam

⁴⁴ Elija Gala Placidija bila je kći cara Teodozija I, polusestra zapadnorimskog cara Honorija i istočnorimskog cara Arkadija te polutetka istočnorimskog cara Teodozija II, a po majci Gali unuka cara Valentinijana I, pranećakinja cara Valenta te nećakinja careva Gracijana i Valentinijana II.

⁴⁵ Valentinijan III, sin Gale Placidije i Konstancija III, zapadnorimski car od 425. do 455. godine, koji je, došavši na prijestolje kao šestogodišnjak, vladao pod majčinih regentstvom.

⁴⁶ Aludira se na vjenčanje Valentinijana III. i Licinije Eudoksije, kćeri istočnorimskog cara Teodozija II, inače Valentinijanova polubratića. Dogovorom o zarukama 424. Gala Placidija se odrekla zapadnorimskih prava na Istočni Ilirik, a vjenčanjem 29. listopada 437. Istočnom su Carstvu bile prepuštene i panonske pokrajine.

⁴⁷ Treba ipak reći da je zapadnorimska vojska pod zapovjedništvom glavnog vojskovođe Flavija Aecija uspijevala kontrolirati prilike u Galiji.

⁴⁸ Ovdje se vjerojatno aludira na pokušaj istočnorimskog cara Justinijana I. – on je „saveznički vladar” u nastavku – da uz pomoć Gepida – „napadača” također iz sljedeće rečenice – koji su 528. nasrnuli na Sirmijsku (nekadašnju rimsku Drugu) Panoniju obnovi na tom području istočnorimski utjecaj (Gračanin i Škrkulja 2014 [2015]: 185).

senserit, hinc datur intellegi, quando pacem contulit laesus, quam aliis concedere noluit exoratus. Additur quod tantis nos legationibus tam raro requisitus ornavit et singularis illa potentia, ut Italicos dominos erigeret, reverentiam Eoi culminis inclinavit. [12] Franci etiam, tot barbarorum victoriis praepotentes, quam ingenti expeditione turbati sunt? Lacessiti metuerunt cum nostris inire certamen qui praecipiti saltu proelia semper gentibus intulerunt. Sed quamvis superba natio declinaverit conflictum, vitare tamen proprii regis nequivit interitum. Nam Theodericus ille diu potenti nomine gloriatus in triumphum principum nostrorum languoris potius pugna superatus occubuit: ordinatione credo divina, ne nos aut affinium bella polluerent aut iuste productus exercitus vindictam aliquam non haberet. Macte procinctus Gothorum omni felicitate iucundior, qui hostem regalem capite caedis et nobis nec unius ultimi fata subducis. [13] Burgundio quin etiam ut sua reciperet, devotus effectus est, reddens se totus, dum accepisset exiguum. Elegit quippe integer oboedire quam imminutus obsistere: tutius tunc defendit regnum, quando arma deposuit. Recuperavit enim prece quod amisit in acie. Beatam te, domina, laude multiplici, cui divino beneficio necessitas tollitur cuncta certaminis, quando adversos rei publicae aut caelesti felicitate vincis aut tuis imperiis spontanea largitate coniungis. [14] Exultate, Gothi pariter ac Romani: dignum miraculum, quod omnes loquantur. Ecce praestante deo felix domina quod habet eximium uterque sexus, implevit: nam et gloriosum regem nobis edidit et latissimum imperium animi fortitudine vindicavit. [15] Haec quantum ad arma pertinent, utcumque referuntur: nam si pietatis eius atria velimus intrare, vix nobis poterunt centum linguae centumque ora sufficere: cui par est quidem aequitas et voluntas, sed maior benignitas quam potestas. Dicamus igitur parva de magnis, pauca de plurimis. Scitis quanta bona nostro ordini caelesti benignitate largita est: nihil est dubium, ubi est testis senatus. Afflictos statu meliore restituit, illaesos sublimavit honoribus et singillatim bona tribuit, quos sub universali munimine custodivit. [16] Ea quae asserimus iam creverunt. Respicite namque patricium Liberium praefectum etiam Galliarum,

je, povrijeđen, podao mir koji drugima nije želio podijeliti ni kad su ga molili. K tome, počastio nas je, premda smo to rijetko tražili, brojnim poslanstvima, a i ona je jedinstvena moć snizila strahopoštovanje pred vrhovništvom Istoka da bi uzdignula gospodare Italije. [12] U kako su silnom pohodu pomučeni čak i Franci, koji su imali vrlo veliku moć od tolikih pobjeda nad barbarima? Kada su bili izazvani, bojali su se s našima zametnuti boj oni koji su uvijek plemenima nametali bitke naglim nasrtajem. No iako se taj ponosni narod uklonio srazu, ipak nije mogao izbjeći smrt vlastitoga kralja. Naime, taj Teoderik koji se dugo razmetao svojim moćnim imenom, preminuo je radi slavodobitnosti naših vladara, svladan malaksalošću, a ne bojem.⁴⁹ Vjerujem, Božjom naredbom, da ne bi nas niti svojtu⁵⁰ okaljali ratovi ili da pravedno izvedena vojska ne bi doživjela kakvu osvetu. Blago tebi, gotska vojsko, preradosna od svake sreće, što nasmrta siječeš kraljevskoga neprijatelja te nama ne uzimaš život ni jednoga najnižega vojnika. [13] Štoviše, odan je postao i Burgund da bi vratio svoje, predajući se sav, premda je primio malo.⁵¹ Zapravo, odabrao je pokoravati se cjelovit radije nego da se opire smanjen; još je sigurnije branio kraljevstvo onda kada je položio oružje. Jer, molbom je vratio ono što je izgubio u boju. Blažena ti, gospodariče, višestrukom hvalom, kojoj Božje dobročinstvo dokida svaku potrebu za ratom kad neprijatelje države ili pobjeđuješ nebeskom srećom ili pridružuješ svojoj vlasti svojevoljnom darežljivošću. [14] Veselite se, Goti kao i Rimljani, čudo je to dostojno da svi o njemu govore. Evo, Božjom je pomoći blažena gospodariča postigla ono što osobitim drže oba spola – jer, rodila nam je i slavnoga kralja i hrabrošću duha osigurala preprostrano carstvo. [15] Ovo, koliko se rata tiče, izneseno je kako god. Jer, ako bismo željeli ući u predvorje njezina osjećaja dužnosti, jedva bi nam dostajati moglo stotinu jezika i stotinu usta. Zaista su njezina pravednost i dobrohotnost jednake, no dobrostivost joj je veća od moći. Kažimo, dakle, sitno o velikome, malo o premnogome. Znate koliko je dobra udijelila nebeskom dobrostivošću našem staležu; nema sumnji gdje svjedok je Senat. Oštećene je vratila u bolji položaj,⁵² nepovrijeđene je uzdigla častima, svakome pojedinome podijelila dobra te ih čuva pod sveopćim okripljem. [16] To što iznosimo već je nastalo. Promotrite, naime, patricija Liberija,⁵³ ta-

⁴⁹ Misli se Teuderik I, franački kralj od 511. do 533. godine.

⁵⁰ Teoderik Veliki oženio se 493. kćerju franačkog kralja Klodviga I. Iz tog je braka potekla Amalasvinta.

⁵¹ Amalasvinta je 530. u sinovo ime sklopila savez s Burgundima, odrekavši se u burgundsku korist područja sjeverno od rijeke Durance. Kad su Franci 532. napali Burgunde, ostrogotska je vojska intervenirala samo da vrati ono što je prethodno bilo ustupljeno (Wolfram 1997: 257).

⁵² Amalasvinta je djeci senatora Kvinta Aurelija Memija Simaha mlađeg i njegova zeta Anicija Manlija Severina Boetija, koje je Teoderik Veliki bio smaknuo pod optužbom za izdaju, vratila posjede.

⁵³ Liberije, punim imenom Petar Marcellin Feliks Liberije, jedna je od najistaknutijih ličnosti među Rimljanima u Ostrogotskom Kraljevstvu. Bio je prefekt pretorija Italije (493–500) i prefekt pretorija Galije (510–533), a 533. postao je i patricij u prisuću (*patricius praesentalis*), vrhovni vojni zapovjednik. Imao je izuzetno dugu karijeru koja je započela još pod germanskim kraljem Italije Odoakrom (474–493), a nastavila se pod carem Justinijanom I. nakon što je 534. napustio službu ostrogotskoga kralja Teodahada (Martindale 1980: 677–681; Amory 1997: 390–391).

exercitualem virum, communionem gratissimum, meritis clarum, forma conspicuum, sed vulneribus pulchriorem, laborum suorum munera consecutum, ut nec praefecturam, quam bene gessit, amitteret et eximium virum honor geminatus ornaret: confessus meritum, cui solus non sufficit ad praemium. Accepit enim et praesentaneam dignitatem, ne de re publica bene meritus diu absens putaretur ingratus. [17] O admiranda benivolentia dominorum, quae in tantum extulit praedictum virum, ut donatis fascibus et patrimonium iudicare addendum: quod sic ab universis gratanter exceptum est, ut in munere eius cuncti se potius crederent esse ditatos, quando quicquid digno ceditur, hoc multis sine dubio collatum esse sentitur. Quid ergo de animi firmitate loquar, quae vicit et philosophos valde praedicatos? Procedit enim ex ore dominae beneficis sermo et manens sub securitate promissio. [18] Non sunt nobis, patres conscripti, minus probata quae loquimur: verus testis est, qui laudat expertus. Cognovistis enim quae contra me vota conflixerunt: non aurum, non magnae valere preces: temptata sunt universa, ut probaretur sapientissimae dominae gloriosa constantia. [19] Ordo flagitat dictionis Augustarum veterum pompam moderna comparatione excutere. Sed quemadmodum illi sufficere poterunt exempla feminea, cui virorum laus cedit universa? Hanc si parentum cohors illa regalis aspiceret, tamquam in speculum purissimum sua praeconia mox videret. Enituit enim Hamalus felicitate, Ostrogotha patientia, Athala mansuetudine, VVinitarius aequitate, Unimundus forma, Thorismuth castitate, Valamer fide, Theudimer pietate, sapientia, ut iam vidistis, inclitus pater. Cognoscerent hic profecto universi singillatim propria, sed feliciter faterentur esse superata, quando unius praeconium cum turba se iure non potest aequare virtutum. [20] Aestimate quale eis esset de tali herede gaudium, quae merita potuit transire cunctorum. Quaeratis forsitan sequestratim principis bona: abunde praedicat subolem, qui eius laudat auctorem. Deinde retinetis facundissimi Symmachi eximium dictum: 'specto feliciter virtutis eius augmenta, qui differo laudare principia'. Subvenite, patres conscripti, et agendo pro me communibus dominis gratias debitum meum vestra satisfactione persolvite: nam sicut unus satiare non valet omnium vota, ita multi unius possunt complere disposita.

kođer prefekta Galijâ, vojničkoga muža, nadasve ugodna po ljubaznosti, slavna po zaslugama, upadljiva po ljepoti, no ljepšega zbog ožiljaka. Stekao je darove za svoja pregnuća tako da nije izgubio prefekturu koju je dobro obnašao, a i da dvostruka čast ukrasi silnoga muža – obznanio je zaslugu onaj kojemu samo jedna čast nije bila dostatna nagrada. Primio je, naime, i dostojanstvo patricija u prisuću da ga se kao dugo izočnog zaslužnika za državu ne bi smatralo nepoželjnim. [17] O, divljenja vrijedna dobrohotnosti gospodarâ, koja je u tolikome uzveličala rečenoga muža da je, podijelivši mu najvišu službu, odlučila da mu treba i umnožiti očevinu. To su svekoliki tako zahvalno primili da su, pače, svi vjerovali kako su sami obogaćeni njegovim darom jer što god da se daje dostojnome, za to se čuti da je nesumnjivo dano mnogima. Što, dakle, da kažem o čvrstoći uma koja nadmašuje i nadasve dične mudroslove? Iz gospodaričinih usta izlazi dobrohotan zbor i obećanje koje ostaje pouzdano. [18] Ovo što kazujemo, sabrani oci, nije nešto što nismo iskusili; istinit je svjedok onaj tko hvali, a doživio je. Tâ znate koje su se želje borile protiv mene – ni zlato niti velike molbe nisu prevladale. Pokušalo se sve ne bi li se provjerila dična postojanost premudre gospodarice.⁵⁴ [19] Raspored govora traži da slavnu povorku starih augustâ iskušam usporedbom s novom. No kako bi ženski primjeri mogli dostojati za onu za kojom zaostaje sva hvala muževima? Da je smotri kraljevska četa njezinih predaka, netom bi kao u najčišćem zrcalu vidjela svoju slavu. Jer, Amal se odlikovao srećom, Ostrogota strpljivošću, Atala blagošću, Vinitarije pravednošću, Unimund ljepotom, Torizmut čednošću, Valamer vjernošću, Teudimer osjećajem dužnosti, a mudrošću, kao što ste već vidjeli, slavni otac.⁵⁵ Prepoznali bi zaista svi ovdje pojedinačno vlastite osobine, no sretno bi priznali da su nadmašene, budući da se slava jednoga po pravu ne može izjednačiti s mnoštvom vrlina. [20] Prosudite kolika bi im bila radost zbog takve baštine koja je mogla nadići zasluge sviju. Možda odvojeno tražite vrlosti vladara; no izobila slavi potomka onaj tko hvali roditelja njegova. Nadalje, pamtite znamenitu izreku prerječitoga Simaha:⁵⁶ »Gledam blaženo na rast njegove vrline pa odgađam slaviti početke«. Pritecite, sabrani oci, i iskazujući u moje ime zahvalu zajedničkim gospodarima, otplatite svojom zadovoljstvom moj dug. Jer, kako jedan nije kadar zadovoljiti želju svih, tako mnogi mogu ispuniti naloge jednoga.

⁵⁴ Kasiodor je očigledno imao protivnike koji su pokušali spriječiti njegovo imenovanje za prefekta pretorija.

⁵⁵ „Slavni otac” je Teoderik Veliki. Teudimer je bio Teoderikov otac, a Valamer stric, obojica kraljevi još iz ostrogotske panonske faze. Vinitarije, Unimund (Hunimund) i njegov sin Torizmut (Torizmut) bili bi kraljevi potkraj 4. i u prvoj polovici 5. stoljeća. Ostrogota i Atala bili bi ostrogotski vođe u 3, odnosno 4. stoljeću, a Amal legendarni rodonačelnik loze Amala (Wolfram 2010: 26–29).

⁵⁶ Misli se Kvint Aurelije Memije Simah mladi.

Izvori i literatura

- Amory, Patrick. 1997. *People and Identity in Ostrogothic Italy, 489–554*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Barnwell, P. S. 1992. *Emperors, Prefects & Kings. The Roman West, 395–565*. London: UNC Press Books.
- Bjornlie, Shane. 2014. Law, ethnicity and taxes in Ostrogothic Italy: a case for continuity, adaptation and departure. *Early Medieval Europe* 22/2: 138–170.
- Burns, Thomas S. 1980. *The Ostrogoths. Kingship and Society*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag.
- Codex Iustinianus. Corpus iuris civilis* II. Prir. Paul Krüger. Berlin 1892; ¹¹1954; pretisak Hildesheim 2008.
- Edictum Theoderici regis* 38. Izd. Friedrich Bluhme. *Leges V. Monumenta Germanie Historica*. Hannover 1875–1889.
- Gračanin, Hrvoje i Škrgulja, Jana. 2014 (2015). The Ostrogoths in Late Antique Southern Pannonia. *Acta Archaeologica Carpathica* 49: 165–205.
- Hexaemeron. Sancti Ambrosii opera* I. Izd. Karl Schenkl. *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum* 32/1. Beč 1896.
- Lafferty, Sean D. W. 2013. *Law and Society in the Age of Theoderic the Great. A Study of the Edictum Theoderici*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Maier, Gideon. 2005. *Amtsträger und Herrscher in der Romania Gothica. Vergleichende Untersuchung zu den Institutionen der ostgermanischen Völkerwanderungsreiche*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Martindale, John Robert. 1980. *The Prosopography of the Later Roman Empire (PLRE)*, sv. II: A.D. 395–527. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mathisen, Ralph W. 2001. Imperial Honorifics and Senatorial Status in Late Roman Legal Documents. *Law, Society, and Authority in Late Antiquity*. Ralph W. Mathisen, ur. Oxford: Oxford University Press.
- Millar, Fergus. 1963. The Fiscus in the First Two Centuries. *The Journal of Roman Studies* 53: 29–42.
- Moorhead, John. 1992. *Theoderic in Italy*. Oxford: Oxford University Press.
- Neri, Valerio. 2010. Il lessico sociologico della tarda antichità: l'esempio delle „Variae“ di Cassiodoro. *Studi Storici* 51/1: 5–52.
- Novellae Iustiniani. Corpus iuris civilis* III. Prir. Rudolf Schoell i Wilhelm Kroll. Berlin 1895; ⁶1954; pretisak Hildesheim 2009.
- Wolfram, Herwig. 1997. *The Roman Empire and Its Germanic Peoples*. Berkeley – Los Angeles – London: University of California Press.
- Wolfram, Herwig. ³2010. *Die Goten und ihre Geschichte*. München: Beck.